

Warszawa, 1.10.2023 r.

Monika Wiszyńska Rakowska

Abstract of the doctoral dissertation entitled: "Access to court for people with individual needs on the example of people with disabilities, migrants, the poor and those in crisis of homelessness" prepared under supervision of Professor Andrzej Jackiewicz.

The right to court is one of the fundamental rights of the individual to protect his or her interests before an independent authority guided exclusively by the applicable law in the country. This entitlement is also one of the pillars of a rule of law, in which a properly functioning right to a court provides protection for the individual against the arbitrariness of public authorities. Without the judiciary and the right to court, it is therefore difficult to imagine a modern state based on law. However, the right to a court as it exists today has not always been a clear thing and its construction has evolved over the years. Firstly, the right to a court was a privilege available to a very narrow group of subjects. Gradually, this entitlement was extended to other social groups until it became universal.

The enhancement of the right to court to constitutional and treaty status is an extremely important step, as it not only constitutes a guarantee of the realisation of this right contained in legal acts of the highest order, but additionally imposes an obligation on the legislator to shape the legal order in such a way as to ensure that it is actually respected by public authorities and that individuals can exercise it. The right of access to court is based on a possibility of initiating of proper procedure before an independent, impartial body. The procedure has to meet the requirements of fairness and transparency. The party has a right to obtain a binding decision on a given case. Despite the fact that the Polish constitution of 1997 is a relatively new legal act, the technological development and social changes have made it necessary to interpret the terms in accordance with current reality.

After Poland joined the European Union and the Charter of Fundamental Rights of the European Union was proclaimed, the terminology and scope of meaning rights and freedoms have changed. The construction of the right to a court both in terms of the Constitution of the Republic of Poland of 2 April 1997, as well as in terms of the Charter of Fundamental Rights has been greatly influenced by international law regulations, in particular Article 6(1) of the European Convention on Human Rights. The right to a fair trial, guaranteed by Article 6(1) of the ECHR, must be interpreted in the light of the principle of the rule of law, which requires that litigants have access to an effective remedy to enable them to exercise their rights in a real and effective manner.

The jurisprudence of the European Court of Human Rights, has also drawn attention to the individual needs of entities in relation to access to justice. The aforementioned *acquis* is particularly relevant in view of the wording of Article 52 of the Charter of Fundamental Rights, according to which "In so far as this Charter recognises fundamental rights as they result from the constitutional traditions common to the Member States, those rights shall be interpreted in harmony with those traditions." This protection may be broader but the standard set by the European Convention on Human Rights sets the minimum scope of protection. In its jurisprudence, the European Court of Human Rights has stressed that a civil party or an accused in a criminal case must be able to participate effectively in a court hearing, which must be organised taking into account the party's or accused's mental state, age and other personal characteristics. However, taking measures to meet the needs of the individual is dependent on informing the court of his or her physical or other difficulties that impede effective participation in the proceedings. Nevertheless, it is the responsibility of the public authority to ensure an adequate standard of the existing rights and freedoms of the individual, which should be understood in a broad way, both in terms of organisational elements and in terms of reasonable changes within the existing legal regulations.

The aim of the dissertation is to demonstrate the evolution of the normative content and interpretation of the right to a court and to identify the main directions of legislative changes taking place in connection with the obligations assumed under international and European law. The dissertation is designed to be the author's critical assessment of the current legislation on access to justice, taking into account the individualised situation of entities based on the jurisprudence of common courts, administrative courts, the Constitutional Court and the Court of Justice of the European Union.

The main research thesis of this dissertation is the assumption that the individual needs of individuals are not recognised in jurisprudence. The main thesis is supplemented by the theses verified by research on a different understanding of the situation of individuals in the light of the right to a court in the normative formulas defined by Article 45 of the Constitution of the Republic of Poland and Article 47 of the Charter of Fundamental Rights of the European Union. For these reasons, a social model of disability has also been taken into account with sociological perspective which does not focus exclusively on the limitations resulting from the medical diagnosis, but points to barriers resulting from social attitudes and the surrounding environment. The main objective of the dissertation is to verify the thesis of whether it is possible to apply an interpretation of the legal regulations on the right to court that allows for the individual needs of the entities to be taken into account, but whether ensuring effective access to justice for persons with individual needs requires the activity of the legislator.

The dissertation includes seven chapters with an introduction and final conclusions.

In Chapter One, the notion of justice and the notion of judiciary were analysed using the legal literature and the sociological literature in order to establish the range of meanings of the terms used within the dissertation. In doing so, particular emphasis was placed on establishing the meaning of a person with individual needs due to the significance of the concept indicated in the context of the research conducted.

The second chapter contains a historical analysis of the formation of the right to a court in the Polish legal order and in the legal order of the European Union, taking into account changes in the interpretation of the concepts used in interpreting the right to a court. The chapter uses a historical method supported by the legal-dogmatic method and an analysis of the views expressed in the doctrine in order to show its evolutionary character and the changing interpretation of the concepts used.

The third chapter analyses the common benchmark of the right to a court, which is the regulation contained in Article 6 of the European Convention on Human Rights. This chapter analyses the autonomous understanding of the concept of court using the views expressed in doctrine and case law using the legal-dogmatic method together with the method of analysis and criticism of the literature in order to establish the autonomous meaning of the concepts under the European Convention on Human Rights. The particular focus is on the analysis of the interpretation of the individual needs of the individual and how they are taken into account in the procedure before the court, due to the crucial importance of these issues in the context of the research objective of the work.

The fourth chapter contains an analyses the subjective scope of the constitutional regulation and the regulation contained in the Charter of Fundamental Rights with particular focus on the needs of persons with disabilities and the institution of guardianship, using the body of literature and case law in order to determine who is entitled to the right to a court in the examined scope and which categories of individuals remain outside the margin of the examined adjustments. A key element of the analysis is the confrontation of the doctrine and case law with the provisions of the UN Convention on the Rights of Persons with Disabilities and the Geneva Convention. Particular emphasis was placed on the reasons for the exclusion of particular social groups from the subjects of the right to a court, due to the research objectives adopted.

The fifth chapter is an analysis of the object scope of the regulation of the right to a court contained in the Constitution of the Republic of Poland and in the Charter of Fundamental Rights. In the context of the decided research goals, it is also important to analyse other legal regulations included in the Constitution of the Republic of Poland, the content of which has an impact on the interpretation of the right to a court, with particular emphasis on Article 69 of the Constitution of the Republic of Poland. In this chapter, the conducted analysis was based on the views expressed by the representatives of the law academics and in the jurisprudence in order to determine the scope of decisions subject to the right to a court.

Chapter Six contains an analysis of the guarantees of access to justice with reference to the different stages of the proceedings. The chapter also presents an assessment of the draft law amending the Code of Criminal Procedure in order to show the directions taken by the public authorities to ensure real access for individuals with individual needs.

The seventh chapter is an analysis of the doctrine and case law to identify existing barriers to the right to a court and existing legal instruments to address the individual's needs. The indicated chapter also uses a case study to identify potential barriers and difficulties faced by individuals together with an analysis of the individual's entitlements in order to guarantee real access to court.

The final conclusions contains a summary of the analysis from the abovementioned chapters. There is also a set of conclusions and *de lege ferenda*. The important point is that the procedure before the court should be shaped in such a way that everyone can exercise his or her rights. Adequate procedural rules should also address the individual's situation and reasonable accommodation to enable him or her to exercise the right of access to justice on an equal basis with others. Such arrangements include well-designed notices of entitlement, the participation of support persons or communication tailored to the individual. At the enforcement stage, on the other hand, it is necessary to create procedures that are genuinely accessible to persons with individual needs and that maximise the likelihood of successful enforcement. These legal norms must cover the requirements for effective initiation of legal proceedings as well as for obtaining a substantive settlement. There is no doubt, therefore, that it is the duty of the State to take all measures to ensure that a person interested in exercising his or her entitlement can actually make use of it. Only such an interpretation makes it possible to develop a standard that fully respects the provisions of the Convention on the Rights of Persons with Disabilities.

Monika Wiszyńska-Robuska

Monika Wiszyńska-Rakowska

Streszczenie rozprawy doktorskiej pt. „Dostęp do wymiaru sprawiedliwości osób z indywidualnymi potrzebami na przykładzie osób z niepełnosprawnościami, migrantów, osób ubogich oraz w kryzysie bezdomności.” Przygotowanej pod kierunkiem dr hab. Andrzeja Jackiewicza, prof. UwB.

Prawo do sądu jest jednym z podstawowych uprawnień jednostki przysługujących jej w celu ochrony jej interesów przed niezawisłym organem kierującym się wyłącznie obowiązującym prawem w danym państwie. Uprawnienie to jest również jednym z filarów demokratycznego państwa prawa, w którym właściwie funkcjonujące prawo do sądu zapewnia jednostce ochronę przed arbitralnością organów władzy publicznej. Bez wymiaru sprawiedliwości i przedmiotowego prawa, trudno jest zatem wyobrazić sobie współczesne państwo oparte na prawie. Jednak prawo do sądu w kształcie w jakim funkcjonuje współcześnie nie zawsze było czymś oczywistym, a jego konstrukcja zmieniała się na przestrzeni lat. Początkowo prawo do sądu miało charakter przywileju dostępnego dla bardzo wąskiej grupy podmiotów. Stopniowo jednak uprawnienie to było rozszerzane o kolejne grupy społeczne, aż uzyskało charakter powszechny.

Podniesienie prawa do sądu do rangi konstytucyjnej oraz traktatowej jest niezwykle istotnym zabiegiem, gdyż stanowi nie tylko gwarancję realizacji tego prawa zawartą w aktach prawnych najwyższego rzędu, ale dodatkowo nakłada na ustawodawcę obowiązek kształtowania porządku prawnego w taki sposób, aby zapewnić rzeczywiste jego respektowanie przez władze publiczne i możliwość korzystania z niego przed jednostki. Prawo dostępu do sądu opiera się na możliwości wszczęcia postępowania przed niezależnym, bezstronnym organem. Postępowanie musi spełniać wymogi rzetelności i przejrzystości. Strona ma prawo do uzyskania wiążącego rozstrzygnięcia w danej sprawie. Pomimo faktu, że polska Konstytucja z 1997 roku jest stosunkowo nowym aktem prawnym, rozwój technologiczny i zachodzące zmiany społeczne wpłynęły na sposób interpretacji jej zapisów.

Zakres znaczeniowy praw i wolności zmienił się po przystąpieniu Polski do Unii Europejskiej i proklamowaniu Karty Praw Podstawowych. Na konstrukcję prawa do sądu zarówno w ujęciu Konstytucji RP z 2 kwietnia 1997 roku, jak i w ujęciu Karty Praw Podstawowych ogromny wpływ wywarły regulacje prawa międzynarodowego, w szczególności art. 6 ust. 1 Europejskiej Konwencji Praw Człowieka. Prawo do rzetelnego procesu sądowego, gwarantowane w art. 6 ust. 1 EKPC, należy interpretować w świetle zasady rządów prawa, która wymaga by strony sporu miały dostęp do skutecznego środka prawnego, umożliwiającego im realne i skuteczne dochodzenie swoich praw o charakterze cywilnym.

W orzecznictwie Europejskiego Trybunału Praw Człowieka, zwrócono również uwagę na indywidualne potrzeby jednostek związane z dostępem do wymiaru sprawiedliwości. Wskazany dorobek jest szczególnie istotny z uwagi na brzmienie art. 52 Karty Praw Podstawowych, zgodnie z którym “w zakresie, w jakim owa Karta zawiera prawa, które odpowiadają prawom zagwarantowanym w Europejskiej Konwencji o ochronie praw człowieka i podstawowych wolności, ich znaczenie i zakres są takie same jak praw przyznanych przez tę konwencję.” Ochrona ta może być jednak szersza, niemniej standard określony w Europejskiej Konwencji Praw Człowieka wyznacza minimalny zakres ochrony. W swoim orzecznictwie Europejski Trybunał Praw Człowieka podkreślił, że strona cywilna lub oskarżony w sprawie karnej muszą mieć możliwość skutecznego udziału w rozprawie sądowej, którą należy zorganizować biorąc pod uwagę stan psychiczny strony lub oskarżonego, wiek i inne cechy osobiste. Podjęcie działań odpowiadających potrzebom jednostki jest jednak zależne od poinformowania sądu o swoich fizycznych lub innych trudnościach, które utrudniają skuteczny udział w postępowaniu. Niemniej to na organie władzy publicznej spoczywa

obowiązek czuwania nad zapewnieniem adekwatnego standardu istniejących praw i wolności jednostki, co powinno być rozumiane w sposób szeroki, zarówno w zakresie elementów organizacyjnych, jak również w zakresie racjonalnych zmian w ramach obowiązujących regulacji prawnych.

Celem pracy jest wykazanie ewolucji treści normatywnej oraz wykładni prawa do sądu oraz zidentyfikowanie zasadniczych kierunków zmian legislacyjnych zachodzących w związku z przyjętymi zobowiązaniami wynikającymi z prawa międzynarodowego i prawa europejskiego. Rozprawa ma stanowić krytyczną ocenę autorską obowiązujących przepisów dotyczących dostępu do wymiaru sprawiedliwości z uwzględnieniem zindywidualizowanej sytuacji jednostek w oparciu o orzecznictwo sądów powszechnych, sądów administracyjnych, Trybunału Konstytucyjnego oraz Trybunału Sprawiedliwości Unii Europejskiej.

Główną tezą badawczą niniejszej pracy jest założenie, że indywidualne potrzeby jednostek nie są dostrzegane w orzecznictwie. Uzupełnieniem tezy głównej są tezy weryfikowane badaniami dotyczącymi innego rozumienia sytuacji jednostek w świetle prawa do sądu w formułach normatywnych definiowanych art. 45 Konstytucji RP oraz art. 47 Karty Praw Podstawowych Unii Europejskiej. Z tych względów w niniejszej pracy, pomocniczo uwzględniona została również perspektywa socjologiczna dotycząca społecznego modelu niepełnosprawności, która nie skupia się wyłącznie na ograniczeniach wynikających z postawionej diagnozy medycznej, a wskazuje na bariery wynikające z postaw społecznych oraz otaczającego środowiska. Podstawowym celem pracy jest weryfikacja tezy czy istnieje możliwość zastosowania wykładni regulacji prawnych dotyczących prawa do sądu, która umożliwi uwzględnienie indywidualnych potrzeb jednostki, czy jednak zapewnienie skutecznego dostępu do wymiaru sprawiedliwości osób z indywidualnymi potrzebami wymaga podjęcia aktywności ustawodawcy.

Rozprawa składa się z siedmiu rozdziałów ze wstępem i wnioskami końcowymi.

W rozdziale pierwszym zostały przeanalizowane pojęcie sprawiedliwości oraz pojęcie wymiaru sprawiedliwości z wykorzystaniem dorobku literatury prawniczej oraz literatury socjologicznej w celu ustalenia zakresu znaczeniowego pojęć używanych w ramach rozprawy doktorskiej. Szczególny nacisk położono przy tym na ustalenie znaczenia osoby z indywidualnymi potrzebami z uwagi na doniosłość wskazanego pojęcia w kontekście prowadzonych badań. Przeprowadzona analiza wyznaczyła zakres prowadzonych badań w ramach kolejnych rozdziałów pracy.

W rozdziale drugim została przeprowadzona analiza historyczna kształtowania się prawa do sądu w polskim porządku prawnym oraz w porządku prawnym Unii Europejskiej z uwzględnieniem zmian w zakresie interpretacji pojęć stosowanych przy wykładni prawa do sądu. W rozdziale tym została wykorzystana metoda historyczna wsparta metodą prawnodogmatyczną oraz analizą poglądów wyrażonych w doktrynie w celu ukazania jego ewolucyjnego charakteru oraz zmieniającej się interpretacji stosowanych pojęć.

W rozdziale trzecim przeprowadzono analizę wspólnego wzorca prawa do sądu, jakim jest regulacja zawarta w art. 6 Europejskiej Konwencji Praw Człowieka. W niniejszym rozdziale zostało poddane analizie autonomiczne rozumienie pojęcia sądu z wykorzystaniem poglądów wyrażonych w doktrynie i orzecznictwie przy wykorzystaniu metody prawnodogmatycznej wraz z metodą analizy i krytyki piśmiennictwa w celu ustalenia autonomicznego znaczenia pojęć na gruncie Europejskiej Konwencji o Prawach Człowieka. Przy czym szczególny nacisk położono na analizę wykładni indywidualnych potrzeb jednostki oraz sposobu ich uwzględnienia w procedurze przed sądem, ze względu na kluczowe znaczenie tych kwestii w kontekście celu badawczego pracy.

W rozdziale czwartym przeanalizowano zakres podmiotowy regulacji konstytucyjnej oraz regulacji zawartej w Karcie Praw Podstawowych ze szczególnym uwzględnieniem potrzeb osób z

niepełnosprawnościami oraz instytucji ubezwłasnowolnienia z wykorzystaniem dorobku literatury i orzecznictwa w celu ustalenia komu przysługuje prawo do sądu w badanym zakresie oraz jakie kategorie jednostek pozostają poza marginesem badanych dostosowań. Kluczowym elementem analizy jest konfrontacja dorobku doktryny i orzecznictwa z postanowieniami Konwencji ONZ o prawach osób z niepełnosprawnościami oraz Konwencji genewskiej. Szczególny nacisk położono na przyczyny wykluczenia poszczególnych grup społecznych spośród podmiotów prawa do sądu z uwagi na przyjęte cele badawcze.

W rozdziale piątym została przeprowadzona analiza zakresu przedmiotowego regulacji prawa do sądu zawartego w Konstytucji RP oraz w Karcie Praw Podstawowych. W kontekście postanowionych celów badawczych istotna jest również analiza innych regulacji prawnych zawartych w Konstytucji RP, których treść wywiera wpływ na interpretację prawa do sądu, ze szczególnym uwzględnieniem art. 69 Konstytucji RP. We wskazanym rozdziale przeprowadzona analiza została oparta o poglądy wyrażone przez przedstawicieli nauki prawa oraz w orzecznictwie w celu ustalenia zakresu rozstrzygnięć podlegających prawu do sądu.

Rozdział szósty zawiera analizę gwarancji dostępu do wymiaru sprawiedliwości z odniesieniem się różnych etapów postępowania. W rozdziale tym została również przedstawiona analiza projektu ustawy nowelizującego kodeks postępowania karnego w celu ukazania kierunków podejmowanych działań przez organy władzy publicznej w celu zapewnienia rzeczywistego dostępu jednostkom z indywidualnymi potrzebami.

Ostatni rozdział to analiza dorobku nauki prawa i orzecznictwa w celu ustalenia istniejących barier w zakresie prawa do sądu oraz istniejących instrumentów prawnych umożliwiających uwzględnienie indywidualnych potrzeb jednostki. We wskazanym rozdziale wykorzystano również studium przypadku w celu ustalenia potencjalnych barier oraz trudności na jakie napotykają jednostki wraz z analizą uprawnień jednostki w celu zagwarantowania rzeczywistego dostępu do sądu.

W zakończeniu rozprawy doktorskiej zawarte zostały z kolei wnioski końcowe oraz postulaty *de lege ferenda*. Ważną z punktu widzenia rozprawy płaszczyzną jest ukształtowanie procedury przed sądem w taki sposób, aby każdy mógł skorzystać z przysługujących mu uprawnień. Odpowiednie ukształtowanie procedury powinno również obejmować indywidualną sytuację jednostki oraz racjonalne usprawnienia umożliwiające korzystanie z prawa dostępu do wymiaru sprawiedliwości na zasadzie równości z innymi osobami. Takie rozwiązania obejmują odpowiednio skonstruowane pouczenia o przysługujących uprawnieniach, udział osób wspierających czy sposób komunikacji dostosowany do indywidualnych potrzeb jednostki. Z kolei na etapie egzekucji uzyskanego rozstrzygnięcia niezbędne jest stworzenie takich procedur, aby były one rzeczywiście dostępne dla osób z indywidualnymi potrzebami, a prawdopodobieństwo skutecznej egzekucji było jak najwyższe. Te normy prawne muszą obejmować wymogi skutecznego wszczęcia postępowania sądowego, jak również uzyskania merytorycznego rozstrzygnięcia. Nie ulega zatem wątpliwości, że obowiązkiem państwa jest podjęcie wszelkich działań, aby osoba zainteresowana realizacją swojego uprawnienia mogła z niego faktycznie skorzystać. Tylko taka wykładnia pozwala na wypracowanie standardu w pełni respektującego postanowienia Konwencji o prawach osób z niepełnosprawnościami.

Monika Wiszyńska - Radomska